

актів за умови, що вони були доведені до відома населення у встановленому законом порядку.

Список літератури: 1. Курс советского уголовного права в 6-ти томах. Т. 2 / Под ред. А.А.Проитковского. М., 1970. 2. Рапог А.И. Вина в советском уголовном праве. Саратов, 1987. 3. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Казань, 1965. 4. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. М., 1996. 5. Курс уголовного права. Общая часть. Т.1: Учение о преступлении / Учебник под ред. Н.Ф.Кузнецовой и И.М.Тяжковой. М., 1999. 6. Кураш Я.М. Ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Консп. лекції. Х., 1999. 7. Сухов Ю. Суб'єктивна сторона ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (проблемні питання) // Підприємцтво, господарство, право. №12. 1999. 8. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хаврошок М.І. Злочини у сфері підприємництва. К., 2001. 9. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. К., 2000. 10. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 4.

Надійшла до редколегії 30.10.01

В.М. Трубников

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЇ, ЩО ДЕЗОРГАНІЗУЮТЬ РОБОТУ ВИПРАВНИХ УСТАНОВ

У відповідності зі ст. 392 КК України злочинним визнається «тероризування у виправних установах засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі чи у вигляді обмеження волі». Санкція цієї статті передбачає покарання у вигляді позбавлення на термін від п'яти до десяти років, у зв'язку з чим воно і належить до категорії тяжких злочинів (п. 4 ст. 12 КК України).

За старим законодавством дії, що дезорганізують діяльність виправно-трудових установ (ст. 69¹ КК України 1960 р.), відносилися до злочинів проти основ суспільної безпеки, а у числі безпосередніх об'єктів цього діяння визначалися основні інтереси у сфері реалізації виправно-трудової політики, основи суспільної безпеки в її специфічному прояві, а саме: нормальна діяльність виправно-трудових установ по виправленню і перевихованню засуджених.

Новим КК України 2001 р. визнано недоцільним розміщення злочину, передбаченого ст. 392 КК України, серед норм про злочини проти держави, оскільки не має під собою достатніх соціально-правових основ, тобто не обумовлено охороною тих суспільних відносин, що складають об'єкт злочинів проти держави.

Об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 392 нового КК України, виступають зараз (і це правильно, виходячи з положень науки кримінального права України) суспільні відносини, що забезпечують правильну (нормальну) діяльність кримінально-виконавчих установ.

Розташування злочину, передбаченого ст. 392 КК України, у розділі XVIII «Злочину проти правосуддя» тісно пов'язано з виявленням безпосереднього об'єкта цього діяння, тому що тільки відповідно до його змісту і соціально-правової значимості розуміється розміщення цього складу зло-

чинну в Особливій частині, а також відбувається побудова його гіпотези, диспозиції і санкції.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є нормальна діяльність виправних установ по забезпеченню виконання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі, а також покарання у вигляді обмеження волі як однієї з форм здійснення правосуддя. Зазіхання на нормальний порядок і умови виконання покарання у вигляді позбавлення волі чи у вигляді обмеження волі наносить серйозну шкоду правопорядку в країні в цілому, послабляє силу державної влади, авторитет закону і законну діяльність органів, що виконують покарання.

У ст. 124 Конституції України підкреслюється, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Вирок суду підбиває підсумок всієї процесуальної діяльності органів попереднього розслідування, прокуратури і суду, визначає межі перегляду справи. Однак у реалізації вироку суду, що вступив у законну силу, беруть участь багато правоохоронних органів (органи внутрішніх справ, прокуратура, виправні установи; і ін.).

Для здійснення правосуддя чинним законодавством детально регламентується порядок дізнання, попереднього слідства, судового розгляду справ і, зрозуміло, виконання вироку суду відповідними виправними установами.

Таким чином, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, є нормальна діяльність виправних установ, тобто тих державних органів, на яких покладене завдання забезпечення виконання покарань у вигляді позбавлення волі чи у вигляді обмеження волі. Установами, на яких покладене завдання виконання позбавлення волі на певний строк, згідно зі ст. 63 КК України, є кримінально-виконавчі установи. Законодавець цей термін не розшифровує і, таким чином, передає цю функцію майбутньому Кримінально-виконавчому кодексу України, проєкти яких знаходяться на розгляді у Верховній Раді України. Так, відповідно до одного з таких проєктів Кримінально-виконавчого кодексу України, підготовленого авторським колективом на чолі з народним депутатом України, ректором НУВС, доктора юридичних наук, професора Бандурки О.М., до кримінально-виконавчих установ відповідно до ст. 107 проєкту Кримінально-виконавчого кодексу України, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, відносяться: виховні колонії, виправні колонії мінімального рівня безпеки, виправні колонії середнього рівня безпеки, виправні колонії максимального рівня безпеки і в'язниці. Для виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі згідно зі ст. 166 проєкту створюються в'язниці, які безпосередньо підпорядковуються Державному департаменту України з питань виконання покарань.

Що ж стосується такого виду покарання як обмеження волі, то у відповідності зі ст. 61 КК України, виконання його покладено на кримінально-виконавчі установи відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за особою нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Якщо звернутися знову до проєкту КВК України, то тут ми побачимо, що, конкретизуючи положення ст. 61 КК України, виконання обмеження волі покладається (ст. 74 проєкту КВК України) на виправні колонії відкритого типу.

Таким чином, даний злочин може бути вчинено не в будь-якому місці позбавлення волі*, а тільки і лише у виправних установах, де відбувають покарання засуджені до позбавлення волі (на певний строк або довічно), а також засуджені до покарання у вигляді обмеження волі.

Названий вище безпосередній об'єкт злочину є загальним для всіх чотирьох його проявів, різновидів, передбачених ст. 392 КК України. Усі ці чотири різновиди злочину, так чи інакше, тією чи іншою мірою дезорганізують нормальну діяльність виправних установ, що забезпечують виконання позбавлення волі й обмеження волі. Другим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, є особистість представника персоналу кримінально-виконавчих установ, його особиста безпека, особиста недоторканність, честь, гідність, життя і здоров'я.

Об'єктивна сторона злочину знаходить своє вираження в наступних її чотирьох формах: 1) тероризування [Див.: 1, с.158] засуджених** необхідно розуміти як застосування насильства чи погрози застосування насильства (зв'язування, нансення побоїв, тілесних ушкоджень; і ін.) з метою примусити їх відмовитися від сумлінного ставлення до праці, точного і неухильного дотримання правил режиму, а також вчинення подібних дій через помсту у зв'язку з виконанням громадських обов'язків по зміцненню дисципліни і порядку у виправних установах. Тероризуванням варто вважати також і знущання над засудженими з метою їх залякування і стати на перешкоді виконанню покарання [Див.: 2, с.281].

* Термін «кримінально-виконавчі установи», який вживається у ст. ст. 61, 63 КК України, а також термін «виправні установи», застосовуваний у ст. 392 КК України фактично по своїй суті і змісту ідентичні, нічим не відрізняються один від одного. Що ж стосується поняття «місця позбавлення волі», то воно значно ширше поняття «кримінально-виконавчі установи» чи «виправні установи». Справа в тому, що місця позбавлення волі не обмежуються кримінально-виконавчими установами. Крім кримінально-виконавчих установ (колоній, в'язниць), існують інші місця позбавлення волі, але вони уже виступають як органи держави, що виконують позбавлення волі в іншій якості, у вигляді заходу адміністративного або дисциплінарного впливу. До таких місць позбавлення волі відносяться: 1) слідчі ізолятори (СІЗО); 2) ізолятори тимчасового тримання (ІТТ); 3) гауптвахти при військових частинах і гарнізонах; 4) транзитно-пересильні ізолятори відділення при в'язницях; 5) приймачі-розподільники для неповнолітніх; 6) загальноосвітні школи і професійні училища соціальної реабілітації; 7) притулки для неповнолітніх служб по справах неповнолітніх; і ін.

** Зараз значно розширене коло засуджених, стосовно яких може бути вчинено тероризування. Це пояснюється зміною безпосереднього об'єкта цього складу злочину, у зв'язку з чим і була розширена сфера охорони суспільних відносин правосуддя (однієї з її сфер – виконання покарань), поширивши дію статті не тільки на засуджених, які стали на шлях виправлення, але й на усі без виплатку категорії засуджених до позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі або обмеження волі. У КК України 1960 р. у ст. 69¹, яка передбачала кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують діяльність виправно-трудоустанов, говорилося про більш вузьку категорію засуджених: «засуджених, які стали на шлях виправлення».

Здається, що поняття тероризування, яке тлумачить Пленум Верховного Суду України стосовно засуджених, які стали на шлях виправлення, цілком прийнятно й у даному випадку, коли мова йде про більш широке коло засуджених, усіх засуджених, будь-якого засудженого.

Звідси нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень і інші насильницькі дії, якщо вони вчинені на ґрунті сварок, особистих відносин підсудного з потерпілим, не можуть бути кваліфіковані за ст. 392 КК України.

Під тероризуванням необхідно розуміти застосування насильства чи погрози застосування насильства у відношенні будь-якої категорії засуджених з метою перешкодити досягненню цілей покарання, вчинення будь-яких інших насильницьких дій у відношенні засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі або засуджених до обмеження волі з метою підірвати дисципліну, порушити порядок і умови виконання і відбування покарання, що і дезорганізують діяльність виправних установ.

Напад на адміністрацію виправних установ полягає у вчиненні насильницьких дій (зв'язування, відібрання зброї, нанесення побоїв чи тілесних ушкоджень, убивство й ін.) у відношенні представника адміністрації у зв'язку з його законною службовою діяльністю.

У ст. 392 КК України не розшифровується поняття нападу на адміністрацію. Тому можна зробити висновок, що під нападом на адміністрацію варто розуміти будь-які форми фізичного чи психічного насильства стосовно співробітника виправних установ аж до вбивства. Напад може бути пов'язаний також і з погрозою насильства представнику адміністрації. При цьому сама погроза охоплюється поняттям «напад» лише у випадках, коли вона носить реальний характер і передбачається, що може бути вчинена у той же час. Якщо погроза застосування насильства спрямована, переадресується на майбутнє, вона не може бути оцінена як напад. Така погроза при наявності відповідних обставин може бути кваліфікована за ст. 348 КК України (посягання на життя працівника правоохоронного органа, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця).

Відповідальність за ст. 392 КК України настає при вчиненні нападу на посадових осіб, які у відповідності зі ст. 71 Виправно-трудового кодексу України користуються правом застосування заходів заохочення і стягнення у відношенні засуджених, крім того, на чергових помічників начальника колонії й інших осіб начальницького складу, військовослужбовців внутрішньої і конвойної охорони, які несуть службу по охороні і нагляду, а також на осіб, які здійснюють у виправних установах медичне обслуговування, культурно-просвітню роботу, загальноосвітнє і професійне навчання, адміністративний і інженерно-технічний персонал виправних установ.

Співробітником виправних установ є будь-як співробітник цих установ, у першу чергу, з числа співробітників персоналу кримінально-виконавчої системи Державного департаменту України з питань виконання покарань. До цієї категорії відносяться як атестовані, тобто співробітники, що мають спеціальне звання, кримінально-виконавчої системи, так і не атестовані співробітники таких установ (наприклад, учителі, медичні працівники), а

також і будь-яка особа, яка здійснює в ньому за договором трудового найму чи на іншій нормативній основі ті чи інші службові функції).

Що ж стосується вчинення нападу на інших посадових осіб (представників влади, працівників правоохоронного органу, членів громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців) під час виконання ними службових обов'язків, цим складом злочину не охоплюється. Подібні суспільно небезпечні діяння при відповідних умовах можуть кваліфікуватися за іншими статтями КК України (ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349, 350 КК України 2001 р.).

Під організацією з метою тероризування засуджених організованою групою необхідно розуміти дії по створенню організованої групи, якщо в її готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (засуджених) (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Під активною участю в такій організованій групі варто розуміти умовляння, підкуп, погрозу, примус або іншим чином схилення окремих засуджених до вчинення протиправних дій стосовно інших засуджених або до нападу на адміністрацію, поради, вказівки, надання засобів чи знарядь або усунення перешкод, обіцянка заздалегідь переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбання чи збиття таких предметів, або іншим чином сприяння приховуванню злочину, підшукування співучасників.

Організація злочинної організованої групи з метою тероризування засуджених, напад на адміністрацію або активна участь у такій групі складає закінчений склад даного тяжкого злочину, передбаченого ст. 392 КК України, навіть у тих випадках, коли злочинна організована група ще й не вчинила намічених злочинних дій. У подібних випадках відповідальності підлягають тільки організатори й активні учасники цієї організованої групи. Судам варто ретельно аналізувати й з'ясовувати роль і ступінь участі кожного підсудного у вчиненні даного тяжкого злочину, щоб виключити відповідальність за ст. 392 КК України інших невинних осіб. Ми спостерігаємо, таким чином, що ст. 392 КК України має так названу «усічену» конструкцію складу злочину, коли він визнається закінченим уже фактично на стадії готування до злочину (підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину; або на стадії замаху на злочин, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі). В таких випадках кримінальна відповідальність настає за ст.ст. 14 або 15 і ст. 392 КК України.

Організація і діяльність злочинної організації за ознаками організації збройної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі, повинна кваліфікуватися за ст. 257 КК України. У випадках, коли напад на адміністрацію виправних установ поєднується з організацією масових

заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 294, а у випадках, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків – за ст.392 і ч.2 ст.294 КК України.

Напад на адміністрацію виправних установ і тероризування засуджених, котрий супроводжується умисним завданням ударів, побоями, або вчиненням інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, або нанесенням легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, охоплюється ст. 392 КК України і не вимагає додаткової кваліфікації. У випадках, коли розглянутий злочин супроводжується убивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, відповідальність повинна наставати за ст.392 КК України і відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особистості (Розділ 11 «Злочини проти життя та здоров'я» КК України).

У випадках же, коли дії засудженого, що відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, який вчиняє втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 393 КК України, а у випадках, коли такі дії вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, його дії повинні бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ст.392 і ч.2 ст.393 КК України.

У випадках, коли напад на адміністрацію виправних установ поєднується з захопленням або триманням як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, такі дії варто кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.392 і ст.349 КК України.

Напад на адміністрацію виправних установ чи інші дії, які дезорганізують роботу виправних установ, поєднані зі злісною непокорою законним вимогам адміністрації виправної установи або іншою протидією адміністрації у законному здійсненні її функцій, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі або у вигляді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, підлягають кваліфікації за ст. 392 КК України і, крім того, додаткової кваліфікації за ст.391 КК України.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є місце його вчинення – кримінально-виконавчі установи (в'язниці; колонії; кримінально-виконавчі установи відкритого типу без ізоляції особи від суспільства в умовах здійснення за ними нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці; транспортні засоби для етапування засуджених до позбавлення волі на певний строк чи засуджених до довічного позбавлення волі або засуджених до обмеження волі: місця перебування конвою, а також виробничі об'єкти, де працюють засуджені).

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 392 КК України, характеризується виною у формі, як правило, прямого умислу.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.392 КК України, є особа, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк чи довічне позбавлення волі або обмеження волі. Тому дії організаторів (організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч.3 ст.27 КК України), підбурювачів (Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4 ст. 27 КК України) чи пособників (пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину (ч.5 ст.27 КК України) вчинення цього складу злочину, які не знаходяться в місцях позбавлення волі або не знаходяться в місцях відбування покарання у вигляді обмеження волі, варто кваліфікувати за статтями 27 і 392 КК України.

Відповідальність за цей злочин настає з 16-літнього віку¹.

Список літератури: 1. «Тероризувати», – значить «заякувати», «змушувати боягтися», «наводити страх», «загрожувати» //Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка. /Под ред. Л.А. Чешко. Изд-е второе, стереотипное. М., 1969. 2. П. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику по справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. № 2 // Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах (1973–1998) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1998. № 11.

Надійшло до редколегії 13.09.01

¹ У випадку вчинення цього злочину особою у віці 14–16 років при наявності небезпеки для життя або здоров'я потерпілого відповідальність настає лише за умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. ст. 112, 348, 379, 400, 443 К України), або за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, частина друга ст. ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України).